

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ANIQ VA TABIIY FANLARNI O'QITISH METODIKASINING DIDAKTIK ASOSLARI

Mo'minova Madinabonu Murodiljon qizi

O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti

Farg'ona filiali 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada inson faoliyatining o'qitish jarayonida oldiga qo'ygan maqsadlarini, rejalashtirgan ishlarini to'g'ri taqsimlashi, pedagogikaning xususiyatlari haqida fikr yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *didaktika, intensiv, axborot, qarashlar, nazariya, tizim, kategoriya.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются цели, которые ставит перед собой деятельность человека в процессе обучения, правильное распределение планируемой работы, особенности педагогики.*

Ключевые слова: *didaktika, интенсивность, информация, взгляды, теория, система, категория.*

Annotation: *this article reflects on the correct distribution of the goals that human activities set before them in the process of teaching, their planned work, the features of pedagogy.*

Keywords: *didactics, intensive, information, views, theory, System, category.*

Insonning faoliyatida o'qitish har doim juda muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Ta'lim tasodifiy, intensiv xususiyatga ega bo'lganda ham va asosan tasodifan axborotlarni berish hamda taqlid qilishdan iborat bo'lganda ham shunday bo'lgan; keyinchalik ham, ta'lim maqsadga muvofiq muntazam va rejalashtirilgan jarayonga aylanganda, maktab paydo bo'lganida ham shunday bo'lgan. Biroq uzoq vaqt davomida ta'limni nazariy tahlil qilish va o'rganish ishlari olib borilmadi, shuning uchun oz nazariyasiga ega bo'lmadi. Faqatgina XVII asr bu sohada muhim o'zgarishlar olib keldi: aynan o'sha paytda ta'lim alohida nom oldi va tarixda birinchi didaktik faoliyatning ilmiy asoslangan tizimiga asos solindi.

Didaktika so'zi yunoncha didaktikos "o'rgatuvchi", didasko esa - "o'rganuvchi" ma'nosini bildiradi.

Bu so'z 1613 yili Germaniyada nemis pedagogi Wolfgang Ratke (1571-1635 yillar) tomonidan kiritildi.

Bu tushunchani shunga o'xshash usulda buyuk chex pedagogi Yan Amos Komenskiy (1592-1670 yillar) "Buyuk didaktika" nomli mashhur asarida tilga oladi. Lekin Komenskiy "didaktika bu faqat ta'lingina emas, balki tarbiyalash ham", deb ta'kidlaydi.

Mazkur asarda olim ta'lim nazariyasining muhim masalalari: ta'lim mazmuni, ta'limning ko'rgazmaliligi, ketma-ketligi kabi tamoyillari, sinf-dars tizimi borasida so'z yuritadi.

Pedagogik fan o'qitish va tarbiyalashni ularning yaxlitligi va birligida o'rganadi. Ikki faoliyatning har birining mohiyatini aniq bayon etish uchun ta'lim nazariyasi (didaktika) va tarbiya nazariyasini ajratib ko'rsatadilar.

Hozirgi davrda didaktika o'qitishning mazmuni, metodlari va tashkiliy shakllarini ilmiy asoslab beruvchi pedagogika sohasi sifatida tushuniladi.

Umumiy didaktikadan tashqari xususiy didaktikalar yoki alohida fanlar bo'yicha ta'lim metodikasi deb ataluvchi didaktikalar ham mavjud.

Ularning mazmuni ta'limning ma'lum bosqichlarida u yoki bu fanlarni o'rganish va ta'lim berishning nazariy asoslarini belgilaydi.

Didaktika - bu pedagogik fan bo'lib, u ta'limning nazariy jihatlarini o'rganadi. Har bir o'qituvchi didaktika asoslarini bilishi zarur. Didaktika predmetini aniqlash bo'yicha turli qarashlar ilgari surilgan.

Qarashlarning turlicha bo'lishi didaktikaning metodologik kategoriyalarini aniq ajratilmaganligi bilan bog'liq.

Ko'pchilik olimlar ta'lim obyekt deb, o'qitish jarayonining maqsadi, mazmuni, qonuniyatlari, metodlari va tamoyillarini ko'rsatadilar.

Didaktika ta'limni ijtimoiy tajribani berish vositasi sifatida e'tirof etadi. Ta'lim yordamida yoshlarni hayotga tayyorlash amalga oshiriladi. Ta'limiy faoliyatini tashkil etishda o'qituvchi - o'quvchi, o'quvchi - o'quv material, o'quvchi - boshqa o'quvchilar o'rtasidagi munosabatlar yuzaga keladi.

Pedagogik adabiyotlarda ulardan qaysi biri didaktika uchun asosiy hisoblanishi kerakligi borasida ham turli fikrlar keltiriladi hamda o'quvchining o'quv materialiga bo'lgan munosabati, ya'ni, bilimlarni o'rganish munosabatini asosiy deb e'tirof etuvchi qarashlar soni nisbatan ko'p.

Darhaqiqat, o'qish, o'rganishi ta'lim jarayonining ajralmas xususiyatidir. Ta'limga psixologiya nuqtai nazaridan yondashilsa, ushbu munosabatning ustuvorligiga shubha qolmaydi. Biroq, ta'limga pedagogik, ya'ni, ijtimoiy tajribani berish, o'rgatish nuqtai-nazaridan qaralsa faoliyat uchun asosiy sanaluvchi munosabat - ikki shaxs (o'quvchi va o'qituvchi) o'rtasidagi munosabatlar yetakchi o'rin egallashi lozim ekanligi anglanadi.

Didaktika predmetini mohiyatini ochishga xizmat qiluvchi yana bir qarash ta'lim-tarbiya jarayonini yaxlit o'rganish zarurligini ilgari suradi. Ta'limning tarbiyaviy vazifalari o'quvchining bilimni o'zlashtirishlarini ta'minlabgina qolmay, shaxs xususiyati, uning rivojlanishi, ma'lum ma'naviy-axloqiy sifatlarni o'zlashtirishi, fe'l-atvori, xulqini tarbiyalash uchun zarur shart-sharoitni yaratishdan iborat.

Didaktikaga ta'limning mazmunli va protsessual jihatlarini birgalikda o'rganish xosdir. Amaliyotni qayta tashkil etish va takomillashtirish masalalarini nazarda tutgan holda didaktika ta'limni faqatgina o'rganish obyekti sifatidagina emas, balki ilmiy asoslangan loyihalashtirish obyekti sifatida qaraydi.

Umumiy didaktikaning predmeti dars o'tish (o'qituvchi faoliyati) va bilim olish (o'quvchining o'rganish faoliyati)ning o'zaro bog'liqligi va aloqadorligi hisoblanadi.

Didaktikaning vazifalari quyidagilardan iborat:

- ta'lim jarayonlari va ularni amalga oshirish shartlarini ta'riflash va tushuntirish;
- ta'lim jarayonini yanada mukammal tashkil etish, ya'ni, ta'lim tizimlari va texnologiyalarini ishlab chiqish;
- ta'lim jarayoni uchun xos bo'lgan umumiy qonuniyatlarni aniqlash, omillarini tahlil qilish va ta'riflash.

Didaktika nazariy va bir vaqtning o'zida meyoriy-amaliy fan. Didaktikaning ilmiy-nazariy vazifasi ta'limning mavjud jarayonlarini o'rganish, uning turli jihatlarini o'rtasidagi bog'liqliklar, ularning mohiyatini ochib berish, rivojlanish tendensiyalari va kelajagini aniqlashdan iboratdir.

O'zlashtirilgan nazariy bilimlar ta'lim amaliyotini yo'naltirish, ta'limni jamiyat tomonidan qo'yilayotgan ijtimoiy talablarga muvofiq takomillashtirishga imkon beradi. Ta'lim mazmunini anglab olish, ta'lim tamoyillari, ta'lim metod va vositalarini qo'llash me'yorlarini aniqlash asosida didaktika amaliy-me'yoriy hamda konstruktiv-texnologiya vazifani bajaradi.

1. Didaktikaning tushunchaviy tizimi va asosiy kategoriyalari.

Muayyan fanga xos bo'lgan tushunchalarda insoniyat tomonidan ijtimoiy taraqqiyot jarayonida to'plangan bilimlar aks etadi. Mavjud ilmiy tushunchalar ikki asosiy guruhga ajratiladi:

- 1) falsafiy tushunchalar;
- 2) xususiy ilmiy, ya'ni, muayyan fangagina xos bo'lgan tushunchalar.

Didaktika uchun "umumiy va alohida", "mohiyati va hodisa", "qarama-qarshilik", "bog'liqligi" kabi va boshqa falsafiy tushunchalar ham muhim ahamiyatga ega. Didaktika tomonidan foydalaniladigan umumfan tushunchalari orasida "tizim", "struktura", "vazifa", "element" kabilar alohida o'rin tutadi. Pedagogikaga xos didaktik tushunchalar sirasiga quyidagilar kiradi: "ta'lim", "dars berish", "bilim olish", "ta'lim jarayoni", "o'quv fani", "ta'lim mazmuni" va boshqalar.

Didaktikada turdosh fanlarga xos bo'lgan tushunchalar ham qo'llaniladi: "idrok etish", "o'zlashtirishi", "mahorat", "rivojlanish" va boshqalar (psixologiya) hamda "boshqarish", "qayta aloqa" (kibernetika).

Didaktikaning tushunchali-terminologik tizimi muntazam yangilanib va to'ldirilib borilmoqda.

Didaktikaning asosiy kategoriyalari quyidagilardan iborat: dars o'tish, bilim olish, ta'lim, bilim, ko'nikma, malaka, ta'lim maqsadi, mazmuni, ta'lim jarayoni, ta'lim jarayonini tashkil etish, ta'lim turlari, shakllari, metodlari va vositalari, ta'lim natijasi.

So'nggi paytlarda asosiy didaktik kategoriyalar sirasiga ta'limning didaktik tizimi va ta'lim texnologiyasi kabi tushunchalarni ham kiritish taklifi ilgari surilmoqda.

Bilim olish - idrok etish, o'rganish, mashq qilish va egallangan tajriba asosida xulq va faoliyatda yangi shakllarning yuzaga kelishi, mavjud bilimlarining o'zgarib, takomillashib, boyib borish jarayoni.

Ta'lim - qo'yilgan maqsadga erishishga yo'naltirilgan o'qituvchi va o'quvchining maqsadli o'zaro harakatlari. Ularning birgalikdagi faoliyati ikki tomonlama aloqani tashkil etish jarayonidir. Ta'lim berish asosida bolani umumiy rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratiladi. Ta'lim - o'qitish jarayonida o'quvchilar tomonidan egallangan bilim, ko'nikma, malaka, fikrlash tizimi.

Bilim - tizimlashtirilgan ilmiy ma'lumotlar majmui bo'lib, ular o'quvchi-ning ongida borliq tushunchalari, sxemalar, ma'lum obrazlar ko'rinishida aks etadi.

Ko'nikma - shaxsning muayyan faoliyatni tashkil eta olish qobiliyati.

Malaka - muayyan harakat yoki faoliyatni bajarishning avtomatlashtirilgan shakli.

Maqsad (o'qish, bilim olish maqsadi) - ta'limning nimaga intilayotgani, uning urinishlari yo'naltirilgan.

Mazmun (ta'lim, bilim olishning mazmuni) - ta'lim jarayonida o'quvchi egallab olishi zarur bo'lgan ilmiy bilimlar, amaliy ko'nikma va malakalar, faoliyat hamda fikrlash usullarining tizimi.

Tashkil etish - didaktik jarayonni aniq mezonlar asosida tartibga solish, qo'yilgan maqsadni amalga oshirish uchun unga zarur shaklni berish.

Shakl (yunoncha, forma - tashqi ko'rinishi, qobig'i) - o'quv jarayonining mavjudligini ta'minlovchi usul, uning ichki mantig'i, mohiyati va mazmuni uchun qobig'idir. Shakl sinfdagi o'quvchilarning soni, ta'lim o'rni hamda vaqti, uni amalga oshirish tartibi va shu kabilarga bog'liq bo'ladi.

Metod (yunoncha metodos - yo'li, usuli) - ta'lim maqsadi va vazifasiga erishish (uni amalga amalga oshirish) yo'li.

Vosita - o'quv jarayonini predmetli ta'minlash (pedagogning nutqi, darslik, o'quv qo'llanmalari, ko'rsatmali qurollar, sinfdagi jihozlar, texnik vositalar, o'quv qurollari va boshqalar vosita hisoblanadi).

Natija (ta'lim mahsuli) - ta'lim nimaga erishishini qayd etuvchi tushuncha, o'quv jarayonining oqibati, belgilangan maqsadni amalga oshirish darajasi.

2. Didaktik nazariya (konsepsiya)lar va ularning falsafiy asoslari.

Ta'lim jarayoni psixologik-pedagogik konsepsiyalar (ular aksariyat hollarda didaktik tizimlar ham deb ataladi) asosida tashkil etiladi.

Didaktik tizim (yunoncha systema - yaxlit, qismlarda tashkil topgan, birlashtirish) - ma'lum mezonlari bo'yicha yaxlit holatni belgilash, ajratib ko'rsatish demakdir. U ta'limning maqsadi, tamoyillari, mazmuni, shakli, metod va vositalarining birligi asosida tashkil etilgan tuzilmalarning ichki yaxlitligini ifodalaydi. Tadqiqotchilar mavjud didaktik konsepsiya (tizim)larni umumlashtirib quyidagi guruhlariga ajratadilar:

- 1) an'anaviy;
- 2) progressiv;

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Veksler V. A., Reydel. FUNT. Interfaol simulyatorlar va ularning o'quv jarayonidagi ahamiyati // NovaInfo, №. 41-1, 2016 yil., - b. 10.
2. Smirnova I.E. Veb-dizaynning boshlanishi. S.Pt: "BHV - Peterburg", 2015. - 238 b.
3. Ivanova E. O., Osmolovskaya I. M. Axborot jamiyatida o'rganish nazariyasi 2-nashr. - M. : Ta'lim, 2014. - 189 b.
4. Yadrovskaya, M. V. Pedagogikada modellar va modellashtirish: monografiya/ M. V. Yadrovskaya. - Rostov-na-Donu, 2014. - 359 p.
5. Yuldasheva, G. I. (2021). Axborot texnologiyalari-ta'lim sifati kafolatidir. Электронное научнопрактическое периодическое издание «Экономика и социум», (4), 83
6. Po'latova, S. (2023, November). KASB-HUNAR MAKTABLARIDA VOLEYBOL SEKSIYASI ISHINI REJALASHTIRISH. In Conference on Digital Innovation: "Modern Problems and Solutions".
7. Po'latova, S. (2023, November). JISMONIY TAYYORGARLIK VA UNI SHAKLLANTIRISH. In Conference on Digital Innovation: "Modern Problems and Solutions".
8. Po'latova, S. (2023, November). O 'QUVCHILARDA JISMONIY TARBIYA VA SPORT BO 'YICHA MUNTAZAM MASHG 'ULOTLARGA BARQAROR QIZIQISH VA KO 'NIKMALARNI TARBIYALASH. In Conference on Digital Innovation: "Modern Problems and Solutions".
9. Po'latova, S. (2023, November). VOLEYBOLCHILARNI MUSOBAQA JARAYONLARIGA PSIXOLOGIK TAYYORGARLIK. In Conference on Digital Innovation: "Modern Problems and Solutions".